

jedinjenost). Posebno se osvrće na problematiku u obrazovanju Roma, unutar kojeg se odvijaju posebni programi za njihovu integraciju u hrvatski obrazovni sustav. S ovim pitanjem povezano je i stigmatiziranje romskih učenika u nekim zagrebačkim školama.

Dragutin Babić autor je poglavlja "Sociodemografska struktura, nacionalno-manjinski identitet, socijalni kapital", u kojem je analizirao demografska kretanja manjinskoga stanovništva na zagrebačkom području i utjecaj određenih političkih, ekonomskih i društvenih zbivanja na položaj manjinskoga stanovništva (npr. ratna zbivanja, utjecaj na proces približavanja u EU-u itd). Babić donosi prikaz održanih fokusnih grupa s pripadnicima devet nacionalnih manjina u Zagrebu, od kojih jednu čine i Romi (Albanci, Bošnjaci, Crnogorci, Česi, Mađari, Makedonci, Romi, Slovenci i Srbi). Kriterij za odabir ovih manjina bio je politička organiziranost u vijeću nacionalnih manjina. Pripadnici romske manjine isticali su kao probleme stjecanje državljanstva i drugih zakonskih prava, prisutnost netolerancije i diskriminacije, loš ekonomski položaj (nezaposlenost) i medijski položaj, nacionalno nezajšnjavanje i demografsko slabljenje (etnička mimikrija, asimilacija, "odumiranje").

Autori ovoga djela nastojali su svojom analizom obuhvatiti povijest i sadašnji položaj romske manjinske skupine na zagrebačkom području. Filip Škiljan imao je težak zadatak kao autor povijesnoga konteksta manjinskoga stanovništva ovoga dijela. Zacijelo se ne može očekivati da autor obuhvati svaki aspekt povijesti svake manjine, jer bi to iziskivalo djelo mnogo većeg opsega. No analiza autorova pisanja o povijesti romskoga manjinskog stanovništva pokazala je određene slabosti.

One se ponajprije odnose na neslužbenje dostupnom literaturom o Romima. Ukratko, dio bibliografije o Romima objavljen je u nekim hrvatskim časopisima od 1985. do danas, poput časopisa *Sociologija sela* (1985.), *Društvena istraživanja* (2000.), *Historijski zbornik* (2007.) itd. Zbog toga se Škiljan nije poslužio određenim brojem relevantnih radova za ovu temu, a kao posljedicu toga izostavio je neka od važnijih obilježja iz povijesti Roma na ovom prostoru, poput odnosa hrvatskih vlasti prema njima, doseljavanje Roma Bajaša sredinom XIX. st. i sl. Ono što je posebno problematično jest izostanak citiranja određene literature nakon iznošenja neke teze, što dodatno onemogućuje kvalitetnije sagledavanje autorova prinosa ovoj problematici. No unatoč svim primjetnim nedostacima Škiljanova prikaza povijesti Roma u Zagrebu, može se reći kako ovo djelo treba poslužiti kao okvir (poticaj) za iscrpnije arhivsko istraživanje ove problematike. Jedan od ciljeva ovakvih napora mogao bi biti objavljivanje prve sinteze povijesti Roma u Hrvatskoj.

Danijel Vojak

doi:10.5559/di.21.4.14

Lynette Šikić-Mićanović **SKRIVENI ŽIVOTI** **Prilog antropologiji** **ruralnih žena**

Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb, 2012., 173 str.

Autorica knjige *Skriveni životi*, Lynette Šikić-Mićanović, antropologinja je, čiji je znanstveni interes proučavanje roda, ruralnih žena i razvoja, a bavi se i problematikom vezanom uz hrvatske beskućnike i beskućnice te romskim ženama. Etnografska studija *Skriveni životi* nastala je na temelju doktorske disertacije *Gendered Experiences and Femininities among Women in Rural Spaces of Slavonia, Croatia*, koju je autorica o-

branila 2005. godine na poslijediplomskom studiju u Ljubljani (Institutum Studiorum Humanitatis). Kako znanstveni interesi Lynette Šikić-Mićanović uključuju kvalitativne istraživačke metode, tako je i ova studija nastala na temelju terenskog istraživanja, koje je podrazumijevalo promatranje i sudjelovanje s uporabom polustrukturiranih intervjua. U istraživanju napravljen je osamdeset i jedan intervju sa šezdeset i sedam žena i četrnaest muškaraca. Etnografsko je istraživanje provedeno u selima koja se nalaze u Vukovarsko-srijemskoj županiji.

Knjiga nastala na temelju ovog istraživanja, koja će ovdje biti prikazana, sastoji se od sedam poglavlja. Prva tri poglavlja svojevrstan su uvod u samu studiju. Prvo se poglavlje odnosi na definiranje osnovnih pojmova i upoznavanje s temom, gdje se pobliže definira pojam roda, ženstvenosti i muškosti, pojam ruralnosti, a objašnjene su i ruralne rodne studije. Treba istaknuti definiciju "ruralnih žena". O ovom se definicijom obuhvaćaju sve žene koje žive na ruralnom području, dok knjiga *Skriveni životi* pozornost pridaje posebnoj skupini ruralnih žena, seoskim ženama, koje su pak dio seoskoga gospodarstva, čijem općem blagostanju uvelike pridonose. S obzirom na to da je u Hrvatskoj (prema mjerilima EU-a) oko 84,6% prostora definirano kao ruralno, što ni u kojem slučaju nije malo, uistinu treba svratiti pozornost na ruralne žene, pa je zbog toga ova studija od velike važnosti, osobito kada se zna da su istraživanja vezana uz ruralne žene u Hrvatskoj rijetka. Još jedan argument ide u prilog potrebi za istraživanjem ruralnih žena u našoj zemlji. Naime, ako je oko 47,6% stanovništva Hrvatske ruralno, onda se ne smiju zanemariti ni ruralne

žene koje čine tih 47,6% ukupne populacije naše zemlje. Ipak, o ruralnim ženama u Hrvatskoj se, nažalost, rijetko piše. Drugo poglavlje donosi metodološka razmatranja, koja su u ovom prikazu već spomenuta. Još valja spomenuti kako su u ovom dijelu teksta prikazani osnovni sociodemografski podaci vezani uz stanovništvo Vukovarsko-srijemske županije te podaci o promatranom području kao i pojedino sti vezane uz konkretna sela u kojima je izvršen terenski rad. Treće poglavlje, pod naslovom *Osobno i etnografsko sebstvo*, objašnjava ulogu same istraživačice u analizi i interpretaciji podataka. Autorica ističe kako je kvalitativna analiza po prirodi subjektivna, ali to nije razlog da se od nje odustane ili da se smatra manje vrijednom nego što je to kvantitativna analiza. U ovom poglavlju istraživačica izlaže svoj identitet, što smatra važnim dijelom samog istraživanja, jer su istraživači u ovakvim istraživanjima aktivno uključeni u društvenu konstrukciju istraživačke stvarnosti. Navodi kako vrijednosti, uvjerenja i životna iskustva istraživača utječu na konstrukciju pitanja u istraživanju, na prikupljanje podataka i na tumačenje nalaza, a svega toga treba biti svjestan kako bi spoznaje do kojih se došlo istraživanjem olakšale, a ne ometale, kritičku analizu. Četvrto je poglavlje posvećeno rodnim vrijednostima i stavovima, gdje autorica smatra kako se suvremene ruralne žene nalaze u svojevrsnom rascjepu između tradicije i modernosti. Cilj je ove studije zapravo prikazati kako ženstvenost, odnosno muškost, nisu prirodno uvjetovane ni fiksne kategorije, nego su uvjetovane sociokulturnom konstrukcijom. Prema tome, cilj je studije bio istražiti koliko su snažno tradicionalno ženski identiteti (prihvatljive ruralne ženstvenosti) ugrađeni u izvođenje roda, ali i u kojoj ih mjeri neke žene nadilaze i osporavaju. Četvrto poglavlje, moglo bi se reći, okosnica je ove studije. Ovdje su objašnjeni procesi koji su utjecali na (ne)razvoj sela, ruralnih zajednica, ruralnih žena. Tradicionalni patrijarhalni način

života, bitno uvjetovan zadružnim životom na ovim područjima, socijalistička industrijalizacija koja je poticala depopulaciju sela, ratna zbivanja i tranzicija dovede do ponovnoga jačanja tradicije, do pojave procesa nazvanoga retradicionilizacija, kojem pogoduje upletanje Katoličke crkve, koja dodatno jača patrijarhalne odnose i ženu stavlja u potpuno ovisan i podređen položaj. Takav položaj podrazumijeva i idealizaciju žene kao majke, domaćice i njegovateljice, čiji bi životni prostor trebao biti sveden na prostor doma, kuće i okućnice. Šikić-Mićanović zaključuje kako su istraživana sela uvijek bila tradicionalna, dakle nije toliko retradicionilizacija utjecala na trenutačno stanje, nego je trenutačno stanje i položaj žena u tim selima zapravo određen davno prije, a do sada se ništa posebno nije promijenilo. Kulturna konstrukcija ruralnosti u kojoj se obitelj, kućanski poslovi i rad u zajednici smatraju najvažnijima za osjećaj identiteta ruralnih žena, odnosno usmjeravanje ženskog identiteta (tijekom procesa socijalizacije) na kućevnost i dom, pri čemu stječu osjećaj vlastite vrijednosti zapravo je najvažniji proces kojim se zadržavaju i opstaju postojeći odnosi moći, koji idu u prilog muškarcima. Ruralne žene ne posjeduju ni ekonomski ni kulturni i društveni kapital. O simboličkom kapitalu što ga posjeduju ruralne žene trebalo bi napisati posebnu studiju. Šikić-Mićanović četvrto poglavlje završava zaključkom kako bi bitne i za ruralne žene pozitivne promjene mogle donijeti obrazovanije i mobilnije žene, dakle, ruralne žene treba najprije obrazovati, ili – bolje rečeno – formalno školovati. Peto je poglavlje posvećeno značenju, praksama i učincima kućan-

skog rada. Opći je zaključak kako uspješno i kvalitetno odrađeni kućanski poslovi mogu pridonijeti osobnom blagostanju pojedine žene, dakle, mogu pridonijeti njezinu zdravlju, zadovoljstvu i sreći, iako ona, odrađujući neplaćeni kućanski rad, zadovoljava potrebe drugih (supruga, djece i proširene obitelji). Ipak, neplaćeni kućanski poslovi ne pridonose jačanju ni kulturnoga ni socijalnoga kapitala žena. Što se tiče ekonomskoga kapitala, žene pridonose "krpanju" kućnoga budžeta, ali time nisu ekonomski samostalne niti takvim radom to postaju. Žensko je vođenje kućanstva zapravo "činjenje doma", one – vodeći cjelokupno kućanstvo – svojom brigom za cijelu obitelj čine dom. Pri tom njihovu "činjenju" ipak ne smijemo zaboraviti da su neplaćeni kućanski poslovi rad, i to u punom smislu te riječi. Žene za taj rad nisu plaćene i one nikada ne odlaze u mirovinu; kuhanje, pranje, glačanje, a kako se radi o ruralnim, seoskim ženama, i rad u poljoprivredi, posao je koji se svakodnevno i sezonski mora obavljati. Nažalost, većina žena aktivno podržava rodne razlike i hijerarhiju te donosi odluke koje su u skladu s njihovim održavanjem. Razlog tomu jest taj što su ruralne, seoske žene odgojene u duhu tradicionalno-patrijarhalnih odnosa, procesom njihove socijalizacije "ukalupljene" su u takve društvene odnose. Šikić-Mićanović objašnjava kako se tu radi o društvenoj konstrukciji roda. I rad u kućanstvu ugrađen je u složene i promjenjive društvene procese povezane s konstrukcijom roda i blagostanjem obitelji. Ukratko, u ovom je poglavlju razmotrena društvena konstrukcija roda, kao i društveni, kulturni, ekonomski i politički kontekst u kojem ruralne, seoske žene i muškarci pripisuju značenja svojem životu i skrbi za obitelj. Autorica se u ovoj studiji često služi Bourdieovom teorijom socijalnoga kapitala, pa zaključuje kako su ruralne žene počesto iskorištene da bi ojačale društveni kapital muškaraca, na što one, ne/svjesno i pristaju. A upravo je društvena isključenost žena, odnosno nejed-

nakost i izostanak participacije žena u javnosti, jedan od uzroka slabe razvijenosti ruralnih područja, osobito kada je riječ o snazi kulturnoga i socijalnoga kapitala takvih područja. O doprinosu žena ruralnom razvoju raspravlja sljedeće, šesto, poglavlje. Prije prikaza toga poglavlja valja se osvrnuti na sam naslov knjige – *Skriveni životi* – to su doslovno skriveni (od očiju javnosti) životi ruralnih, seoskih žena koje svakodnevno i cjelodnevno borave u privatnoj sferi svojega doma. Ruralna, seoska žena ograničena je na svoju kuću i okućnicu, eventualni odlazak u posjet susjedama ili rođakinjama. Ženin izlazak i šetnja glavnom ulicom u istraživanom ruralnom području nije osobito poželjna, jednako kao ni sudjelovanje u športskim aktivnostima ili ispijanje kave u lokalnim slavonskim birtijama. Zajedničko je svim ruralnim ženama, koje inače nisu homogena skupina, njihova glavna uloga u strategijama opstanka i ekonomiji ruralnih kućanstava. To dokazuje njihovu izrazitu snalažljivost i sposobnost opstanka. A to nam ujedno daje na znanje da su one neiskorišten resurs razvoja ruralnih područja diljem Hrvatske, i upravo o tom govori šesto poglavlje knjige. Obrazovanje, formalno školovanje jedan je od ključnih elemenata za jačanje ženskoga kulturnog i socijalnoga kapitala u ruralnim područjima. Jednako kao i mobilnost ruralnih žena te njihovo slobodno vrijeme, koje se trenutačno svodi na članstvo u kulturno-umjetničkim društvima, dok sudjelovanje u nevladinim organizacijama vezanima uz udruge civilnoga društva, na istraživanom području, u ovoj studiji gotovo uopće nije poznato ruralnim i seoskim ženama. Sedmo poglavlje knjige, osim navedenih tema o obrazovanju, mobilnosti i slobodnom vre-

menu, prikazuje i zaključke samog istraživanja. Knjiga *Skriveni životi* svojevrsan je pokušaj razumijevanja načina na koje se rod društveno i kulturno konstruira u selima u kojima je provedeno istraživanje. Ovdje je naglasak na razumijevanju društvene konstruiranosti i povijesno specifične prirode ženstvenosti i ruralnosti. Svakako treba istaknuti kako žene, ženstvenost i ženska iskustva treba razumjeti ne samo kao konstruirane nego i kao otvorene, što znači da su to promjenjivi entiteti, a to ujedno pruža nadu u promjene koje bi ruralnim ženama omogućile osnaživanje i bolju kvalitetu njihova života. Šikić-Mičanović ističe kako rodni subjekti zapravo nastaju iz pritiska društvenoga porетка. "Ne biologija, nego kultura postaje sudbina, tako da rod kao društveni konstrukt ne proistječe automatski iz spolnih obilježja, odnosno fizioloških razlika između žena i muškaraca". Šikić-Mičanović još dodaje kako su rađanje i dojenje jedine uistinu biološki određene uloge, dok su sve ostalo društveno konstruirane rodne podjele. Knjiga antropologinje Lynette Šikić-Mičanović *Skriveni životi*, opisujući rodne odnose spram ruralnih i seoskih žena u pojedinim slavonskim selima, donosi rijedak i vrlo važan doprinos razumijevanju ruralnih žena diljem Hrvatske. Tekst knjige pisan je jezikom prilagođenim običnom čitatelju, zbog toga bi bilo vrlo važno predstaviti navedeno djelo u ruralnim zajednicama u Hrvatskoj. Time bi se, valja pretpostaviti, donekle pobudila svijest ruralnih žena i upozorilo na pravo izbora svakoga pojedinca, prema tome i pravo ruralnih žena na vlastiti izbor. Ova bi studija mogla imati utjecaja (kada bi ruralnim ženama bila dostupna) na odluke, pogotovo mladih žena, koje se još nalaze u formalnom sustavu obrazovanja. Ipak, bez ozbiljne politike na nacionalnoj, regionalnoj, pa i lokalnoj razini, koja bi stremila ka jačanju kulturnoga i socijalnoga kapitala ruralnih žena, mogućnosti za promjenu ostaju minimalne.

Anita Bušljeta Tonković